

چگونگی حذف غرر، میسر و ربا در قراردادهای تکافل

مترجم:
بهرام علی تیموری^۱
مهرداد قندچی^۲

مقدمه

مفهوم بیمه، ساز و کار انتقال ریسک توسط بیمه گر است که می تواند شرایط نامعلوم را به شرایط معلوم تبدیل نماید و این موضوع که آیا خسارت اتفاق خواهد افتاد و شدت آن چقدر است، قابل پیش بینی نیست. از طرف دیگر در بعضی موارد مانند موضوع پنبه نسوز، حادثه یازده سپتامبر^۳ و غیره، بیمه گران با یک خسارت بزرگ غیر قابل پیش بینی مواجه شده اند که حق بیمه دریافت شده، تکافوی ریسک های آشکار شده پس از وقوع خسارت را نداشت.

۲. میسر (قمار)

وقتی که غرر (نامعلومی) در قرارداد به طور جدی وجود داشته باشد به طور طبیعی میسر (قمار) به وجود خواهد آمد. قمار مغایر با اصول اساسی عدالت، برابری، انصاف و اصول اخلاقی است که هر یک از آنها در اسلام از ارزش های لازم و ضروری برخوردار می باشند. اگرچه در تئوری، بیمه در قرارداد فروش از قمار مستثنی می شود اما در عمل رابطه نزدیکی با قمار دارد.

عدالت، مساوات، انصاف و اصول اخلاقی، جزء ارزش های ذاتی تعالیم اسلامی در مورد معاملات بین مسلمانان و غیر مسلمانان می باشد و در قوانین اسلامی یا شرعی هر فعالیت تجاری که منعکس کننده این ارزش ها نباشد به طور قطع باطل است. بر اساس قوانین اسلامی یا شرعی، فعالیت های تجاری که مواردی نظیر غرر (نامعلومی)، میسر (قمار) و ربا را در برمی گیرند از جمله فعالیت های مردود هستند.

۱. غرر (نامعلومی)

نامعلومی واقعیت زندگی بشر است. بشر در زندگی شخصی، اجتماعی و اقتصادی خود با نامعلومی مواجه می باشد و خطر ما را در هر کاری احاطه کرده و اسلام به این واقعیت بی توجه نیست و مردم را از رویارویی با خطرها و موارد نامعلوم زندگی منع نمی کند.

بر اساس قوانین اسلامی یا شرعی، فعالیت های تجاری که مواردی نظیر غرر (نامعلومی)، میسر (قمار) و ربا را در برمی گیرند از جمله فعالیت های مردود هستند.

معامله با دیگران در صورتی که از عدم اطمینان یا نامعلومی برخوردار باشد، مجاز نبوده و منع شده است و به عنوان مثال در بیمه، غرر (نامعلومی) وجود دارد زیرا

۱. کارشناس مدیریت بیمه، معاون اداره نظارت بر ذخایر فنی و بدهی ها در بیمه مرکزی ایران
۲. کارشناس مدیریت بیمه، رئیس اداره رسیدگی به شکایات بیمه ای در بیمه مرکزی ایران

پایه های اصلی بیمه و قراردادها در اسلام

پيامبر، طلا در ازای طلا، نقره در ازای نقره، گندم در ازای گندم، جو در ازای جو، خرما در ازای خرما و نمک در ازای نمک هستند. با یک قیاس تمثیلی، پول شیبه به طلا و نقره است که یک شیوه جدید مبادله می‌باشد. بنابراین معامله بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار در برگیرنده عنصر معامله ربوی است به این معنی که سطوح جبران خسارت، مشمول تفاوت مبالغ و مقیاس زمان می‌گردد.

ممانعت جدی از ربا در اسلام بنا بر دلایل زیر می‌باشد:

- گرفتن ربا مستلزم تصاحب اموال دیگران بدون پرداخت چیزی در معامله است، مثل شخصی که یک دلار به دیگری وام دهد و در ازای آن یک دلار، مبلغی مازاد دریافت کند، بدون آنکه چیزی ارائه داده باشد.

- اتکای بر ربا، از کار کردن مردم برای کسب درآمد جلوگیری می‌کند زیرا فرد می‌تواند با یک دلار از طریق گرفتن ربا بدون انجام فعالیتی مبالغ اضافی کسب نماید. اگر این موضوع برای صاحبان سرمایه اتفاق بیفتد دیگر آنها در صنعت، تجارت و بازرگانی، ساختمان و ساخت و ساز، سرمایه‌گذاری نخواهند کرد زیرا آنها بدون داشتن ضرورت برای انجام کار سخت، درآمد کسب می‌کنند.

- جایز شمردن ربا، مردم را از انجام کار نیک نسبت به دیگران دلسرد می‌کند. اگر ربا در جامعه ممنوع گردد افراد با حسن نیت و بدون انتظار دریافت مبلغی بیش از آنچه وام داده‌اند، به دیگران پول قرض خواهند داد.

- نظر به آنکه ربا موجب معامله بدون در نظر گرفتن عدل و انصاف بین یک طرف با طرف دیگر است، به طور کلی در اسلام حرام شده و همچنین ربا، ابزار استثمار فرد به

ممانعت جدی از ربا در اسلام بنا بر دلایل زیر می‌باشد:
۱. گرفتن ربا مستلزم تصاحب اموال دیگران بدون پرداخت چیزی در معامله است.

۲. اتکاء بر ربا از کار کردن مردم برای کسب درآمد جلوگیری می‌کند.

نفع بیمه‌ای، حد اعلاهی حسن نیت و نظریه غرامت در بیمه‌های متداول برخلاف آنچه که تصور می‌شود، برای جلوگیری از وجود قمار در برخی از انواع قراردادها که عامل غرر یا عدم قطعیت موضوع بیمه بر آنها حاکم است، کافی نیستند. بعضی از محصولات بیمه متداول همانند «به هدف نشستن اولین شوت یک گلف باز» و «پرتاب ماهواره» در بردارنده موارد بسیار بارز و روشنی از قمار هستند، مگر اینکه دانش مناسب و عمیقی به بیمه‌گر ارائه گردد. میسر یا قمار در اسلام پذیرفته نیست همان‌طور که در حوادث یازده سپتامبر و پنبه نسوز تجربه گردیده، ریسک می‌تواند بر یک گروه بزرگ تأثیرگذار باشند و این امر باعث گردیده هر گروهی همه زوایای قانونی را برای محافظت از منافع خود جستجو نماید.

۳. ربا (گرفتن و مطالبه بهره)

ربا یک معامله با عناصر ربوی است که در زمان یا مقدار، تفاوت وجود دارد. عناصر ربوی بیان شده توسط

- وسيله ديگران است. در اقتصاد ربوي، ثروتمند در مقايسه با يك شخص فقير تمايل بيشتری به كسب سود دارد و فاصله بين ثروتمند و فقير بيشتر و بيشتر می شود و به همان ميزان ربا تأثير زيادی روی افزايش قيمت کالاها دارد.
۴. قراردادهای تکافل
- قرارداد تکافل، اصلی ترین بخشی است که آن را از بیمه های مرسوم و متداول متمایز می کند. در این بحث نشان داده می شود که چگونه تکافل با انعقاد يك قرارداد مناسب از ایجاد مواردی نظیر نامعلومی، قمار و ربا در معاملات محافظت می نماید.
- از آنجایی که ريسک ها نامعلوم هستند و اسلام فروش یا مبادله موضوعاتی که در برگیرنده نامعلومی یا غرر هستند را حرام کرده است پس قرارداد تکافل نمی تواند از جمله قراردادهای فروش باشد. غرر یا نامعلومی در قراردادهای تکافل حرام است لذا هرگز نباید غرر (نامعلومی) و هر چیزی که نامشخص و گمراه کننده می باشد در اجزاء قرارداد از قبیل قيمت، روش، مبلغ و زمان پرداخت بين طرفین قرارداد یا شرایط پیمان وجود داشته باشد. خاطر نشان می شود که ممنوعیت غرر در قراردادهای غیر تجاری نظیر قراردادهای يك طرفه کاربرد ندارد.
- علاوه بر غرر در اسلام موارد ذیل نیز حرام یا ممنوع می باشند:
- ربا و مطالبه بهره
 - خرید و فروش اموال به صورت غیر قانونی
 - سرمایه گذاری در مجموعه فعالیت های غیر قانونی (دارای ربا و بهره)
- ۴-۱. قمار (بازی شانس)
- تقلب یا عمل غیر عادلانه
- برای پرهیز از موارد ممنوعه و حرام و حذف آنها از قراردادهای تکافل، قراردادهای کاملی وجود دارند که می توانند مورد استفاده قرار گیرند:
- ۴-۱-۱. قرارداد مضاربه (سود و زیان اشتراکی)
- این قرارداد، بین آورنده سرمایه و شرکت سرمایه گذاری است که در آن سود بر طبق نسبت یا درصد توافق شده بین طرفین تقسیم می شود و هرگونه زیان به آورنده سرمایه تحمیل می شود. در عملیات تکافل مشارکت کنندگان، سرمایه لازم را برای گردانندگان تکافل فراهم می نمایند.
- ۴-۱-۲. قرارداد مشارکت (سرمایه گذاری مشترک)
- در این نوع قرارداد هر دو طرف فراهم کننده سرمایه هستند و سود بر اساس سرمایه یا توافق، تقسیم شده و زیان به طور متناسب با سهم سرمایه توزیع می شود. تأسیس يك شرکت بیمه متقابل نظیر شرکت بیمه نفت با مسئولیت محدود می تواند چنین قراردادی را مورد استفاده قرار دهد.
- ۴-۱-۳. قرارداد کفاله (ضمانت)
- يك ضامن برای تضمین بدهکار وجود دارد و چنانچه بدهکار نتواند به تعهدات خود نسبت به بستانکار عمل نماید، ضامن وارد عمل خواهد شد. این نوع از قرارداد می تواند در توسعه طرح های تکافل برای محصولات تعهدی مورد استفاده قرار گیرد.
- ۴-۱-۴. قرارداد وکالت (قرارداد نمایندگی)
- شخصی وکیل را تعیین و به او اختیار می دهد تا از

طرف او فعالیت نماید که این اختیار می‌تواند خاص یا عام باشد. لذا وکیل (کارگزار)، می‌تواند حق الزحمه خود را از موکل مطالبه کند. این روش برای بیشتر محصولات تکافل از جمله ریسک‌های مشارکتی و جمعی نظیر خود بیمه‌گری‌ها مناسب می‌باشد.

۴-۵. قرارداد جعاله (قرارداد کارمزد)

مشابه قرارداد وکالت است با این تفاوت که در آن پرداخت حق الزحمه بر اساس بازدهی و عملکرد نماینده، تعیین می‌شود. این قرارداد می‌تواند برای توسعه شعب یا نمایندگی‌ها مورد استفاده قرار گیرد.

مهمترین اصل قرارداد تکافل، وجود موضوع قرارداد است و اینکه طرفین قرارداد به‌طور متقابل، بر روی فرم پیشنهاد و پذیرش آن توافق نمایند.

۴-۶. فرم پیشنهاد

این فرم بیان‌کننده قصد و نیت صاحب ریسک برای پیوستن به یک طرح تسهیم ریسک تکافل و اعلام پذیرش مسئولیت‌ها (به عنوان مثال پرداخت سهم) به موجب شرایط طرح و ... است.

برای سهولت تکمیل فرم پیشنهاد و استاندارد نمودن آن، متصدیان (عوامل) تکافل معمولاً یک فرم پیشنهاد را برای تکمیل و امضا توسط متقاضی طرح تکافل، تنظیم می‌نمایند.

چگونگی فرم پیشنهاد و اطلاعات مندرج در آن بستگی به طراحی مجری طرح خواهد داشت، مهم‌ترین مطلب در فرم پیشنهاد اظهارات روشن مندرج در فرم است. دو مثال زیر مواردی است که می‌تواند در فرم تکافل لحاظ شود:

مهمترین اصل قرارداد تکافل، وجود موضوع قرارداد است و اینکه طرفین قرارداد به‌طور متقابل، بر روی فرم پیشنهاد و پذیرش آن توافق نمایند.

۴-۶-۱. مثال ۱ (وکالت)

برای مشارکت در طرح تکافل عمومی بر پایه اصل تکافل و پرداخت سهمی بر اساس هبه (بخشش) به منظور کمک به دیگر مشارکت‌کنندگانی که خسارت زیانباری داشته‌اند موافق هستیم و با این مشارکت، مجاز به بهره‌مندی از پوشش تکافل، همان‌طور که در شرایط این قرارداد ذکر گردید، می‌باشم.

من علاوه بر این با واریز سهم خود در صندوق تکافل و انتخاب ... (به عنوان متصدی)، جهت سرمایه‌گذاری و اداره صندوق طبق اصول شرع موافق هستیم. همچنین به متصدی برای پرداخت خسارات یا منافع تکافل، محاسبه اندوخته‌ها و ذخایر براساس دستورالعمل‌ها و سیاست‌های تعیین شده توسط مسئولان و پرداخت حق الزحمه وکالت به او با نرخ ...٪ اجازه می‌دهم.

اگر در پایان هر دوره مالی، مازاد درآمدی بیش از بدهی‌ها در صندوق وجود داشته باشد، موافقم که متصدی ...٪ آن را به عنوان عامل تشویقی دریافت نماید و مابقی آن ...٪ با شرایط تعیین شده در این قرارداد برای توزیع بین مشارکت‌کنندگان ذخیره شود.

۲-۶-۴. مثال ۲ (مضاربه)

- صدور یک رسید رسمی برای اولین سهم پرداختی
 - پیشنهادکننده از هر طریقی قرارداد را بپذیرد (از قبیل دورنگار، تلفن، پست یا پیام الکترونیکی) به محض انعقاد قرارداد برای پیشنهاد مشارکت کننده مورد نظر، هر دو طرف متعهد به پیروی از شرایط قرارداد می‌شوند.
 منبع:

1. Iqbal, M 2005, *General takaful practice*,
 Gema insani, Jakarta.

بدین وسیله اعلام می‌دارم که همه اظهارات فوق و سایر مدارک ارائه شده مرتبط با این درخواست بر اساس اطلاعات و باورهای من، کامل و واقعی هستند و موافقم که این اعلامیه و اظهارات، اساس قرارداد تکافل بین من و ... (به عنوان متصدی) را تشکیل دهد و سهم من در صندوق تکافل قرار گیرد و متصدی برای اداره و سرمایه‌گذاری وجه من در زمینه تخصصی شرکت بر اساس اصل مضاربه، همان‌طور که به وسیله متصدی و طبق شریعت تعریف می‌شود، مصرف یا هزینه گردد و سهم من به عنوان هبه (بخشش) و برای استفاده جهت کمک به سایر مشارکت کنندگان که دچار ریسک می‌شوند، پرداخت گردد و هرگونه مازاد ناشی از سرمایه‌گذاری و یا عملیات تکافل پس از کسر سهم مضاربه متصدی از مازاد، به من بازگردانده شود.

۲-۴. قبول یا پذیرش

پذیرش معمولاً یا به صورت مستقیم بر اساس فرم پیشنهاد و اخذ پیشنهاد از مشارکت کنندگان احتمالی به وسیله متصدی انجام می‌گیرد یا اگر متصدی با فرم پیشنهاد موافق نباشد، آنها می‌توانند بعضی شرایط را اصلاح یا تغییر دهند. ممکن است شکل دیگری به عنوان «پیشنهاد متقابل» برای مشارکت کنندگان احتمالی در نظر گرفته شود. روش پذیرش فرم پیشنهاد ممکن است از طریق هر یک از موارد زیر به وسیله متصدی انجام پذیرد:

- صدور گواهی تکافل

- صدور پوشش اولیه موقت

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی